

KIRIM HANI I. MEHMED GİRAY'IN KARDEŞLERİNİ KATLİ MESELESİ

Yavuz SÖYLEMEZ*

Öz

Devleti kuran hanedana mensup kişilerin iktidarı ele geçirmek amacıyla birbirlerini katletmeleri hadiseleri tarihî bir vakiadır. Tarih boyunca vuku bulan benzer olayların gerçekteşmemesine yönelik çözüm yollarının bulunamadığı ise ortadadır. Kırım Hanlığı tahtına sahip olmak amacıyla hanlığı kuran Giray hanedanı mensupları arasında da bu minvalde olayların cereyan ettiği söylenilebilir. 1514 senesinde Mengli Giray Han'ın ölmesi üzerine veliahdı olan en büyük oğlu Mehmed Giray'ın, Kırım hanı olduğunda kardeşlerini katlettiğine yönelik kayıtlar mevcuttur. Ancak mevcut kayıtlar bu husus hakkında tafsilatlı malumat içermemektedir. Dolayısıyla bu meselenin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Bu çalışmada öncelikle Mehmed Giray'ın kardeşlerinin kimler olduğu tespit edilmiş, akabinde ise onun kardeşlerini öldürdüğüne yönelik ifadelerin doğruluğunun tetkikine gayret sarf edilmiştir. Bununla birlikte Mehmed Giray'ın Osmanlı padişahlarını örnek alarak kardeşlerini katlettiğine dair verilen beyanlar değerlendirilerek hakikatte bu hadisenin kökeninin nerede aranması gerektiği noktasında görüş belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mengli Giray, I. Mehmed Giray, Osmanlı, Kırım, Kardeş Katli.

THE PROBLEM of THE PURPORTED ASSASSINATION of THE CRIMEAN KHAN MEHMED I GIRAI'S BROTHERS

Abstract

It is an established historical fact that family members of dynasties that founded governments murdered each other in order to seize power for themselves. No remedial paths have been found to prevent similar events from occurring throughout history. This is equally true for the Girai Dynasty, whose members established their own khanate in order to assume the throne of Crimea. Records are available regarding the eldest son, Mehmed I Girai, who became heir to the throne upon the death of his father Mengli Girai Khan in 1514, only to assassinate his siblings upon becoming the Crimean Khan. However, since the available records do not contain detailed information about this event, further investigation is necessary. This study first determines the identities of Mehmed I Girai's siblings and seeks to examine the accuracy of statements made regarding his alleged fratricide. Using the Ottoman Sultans as a basis, we evaluated the allegations made in regard to Mehmed I Girai's purported fratricide and have indicated from which vantage point this issue needs to be addressed.

Key Words: Mengli Girai, Mehmed I Girai, Ottoman, Crimean, Fratricide.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. yavuzsoylemez16@hotmail.com. ORCID: 0000-0001-7016-6370.

GİRİŞ

XV. yüzyılın ortalarından XVIII. yüzyılın sonlarına kadar varlığını sürdürmüş olan Kırım Hanlığı'nda Moğol devlet geleneğinin tezahürü olarak kurucu hanedan üyelerinin yönetim hakkı dolayısıyla iktidar mücadelelerine girişerek birbirlerini katletmelerine yönelik hadiselerin gerçekleştiği bilinmektedir. Hanedana mensup erkek üyeler arasında vuku bulan bu hadiseler Kırım Hanlığı'yla sınırlı değildir. Tarih boyunca farklı milletler tarafından kurulan devletlerin çoğunda hanedan mensupları arasında benzer durumlar ortaya çıkmıştır. Ancak bu çalışmada konunun bizi ilgilendiren boyutu, Kırım Hanlığı'nın muayyen bir döneminde meydana geldiği söylenen kardeş katli meselesidir. Hanlığın kurucusu Hacı Giray Han'ın oğlu Mengli Giray Han'ın oğlu Mehmed Giray Han'ın (1514-1523) kardeşlerini katlettiğine yönelik bazı kaynaklarda verilen mahdut bilgiler meselenin izahını gerektirir. Hakikatte, Kırım Hanlığı'nı kuran Giray hanedanına mensup Mehmed Giray Han'ın böyle bir yola tevessül ettiğine dair her ne kadar kaynaklarda malumat bulunsa da detayına ilişkin açıklamalarda bulunulmamıştır. Dolayısıyla, bu yönde bir hadisenin vukua gelip gelmediğini tetkik etmek zaruridir. Tabii olarak mevzubahis meseleye temas etmeden önce, hanlığın kurucu hanedanı Girayların Cengiz soylu bir kökenden gelmeleri hasebiyle Moğollardaki işleyişe bakmak gerekmektedir. Altın Orda Devleti bünyesinden koparak siyasi bir teşekkül oluşturan Kırım Hanlığı'nda taht veraset usulünden kaynaklı kardeş katli mevzusunun menşeinin hassaten de Altın Orda devlet geleneğinde aranması gerekliliği hasıl olmaktadır.

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere Kırım Hanlığı'nın devlet teşkilatı Moğol devlet geleneğinin devamı mahiyetindedir. Bu nedenle, Kırım hanlarının iktidar mücadelesi için giriştikleri teşebbüslerin de kendilerinden önceki büyük Moğol hanlarının ve Altın Orda hanlarının yaptıkları iktidar kavgalarının bir benzeri olması olağandır. Dolayısıyla; Kırım hanlarının kardeşlerini katletmelerinin gerekçeleri, yalnızca kendilerinden önceki Moğol devletlerinde bahsedilen konuyla ilgili nasıl bir uygulamanın takip edildiğinin bilinmesiyle izah edilebilir. Bu çalışmada öncelikle Moğollarda iktidar için gerçekleşen mücadelelerde kardeş katline yönelik bir uygulamanın olup olmadığına değinilecektir. Akabinde Mehmed Giray'ın kardeşlerinin kimler olduğu sorununun halline ilişkin değerlendirmeler yapılarak asıl mevzubahis mesele olan "Kırım hanı I. Mehmed Giray, kardeşlerini katletmiş mi?" sorusunun cevabına yönelik izahatda bulunulacaktır.

Moğollarda Taht Veraset Usulü ve Kardeş Katli

Birçok devlette kurucu hanedanın üyeleri yönetim mekanizmasının en tepesinde yer alarak idareyi ellerinde bulundurlardı. Hanedana mensup olmayan herhangi bir şahsın iktidarı devralması söz konusu olamazdı. Taht veraset usulünün bu iki ana prensibi Moğollarda da mevcuttur. Eldeki kaynaklar doğrultusunda Moğollarda taht veraset usulüne ve iktidar mücadeleleri neticesinde meydana gelen kardeş katline dair değerlendirme yapmamıza olanak sağlayacak olayların olduğunu söyleyebiliriz. Moğollarda taht verasetini anlamamız açısından *Moğolların Gizli Tarihi* isimli eser

mühim bir kaynak hüviyetindedir. Eserde bütün Moğolların Kabul Han'ın idaresinde yönetildiği bir dönemin olduğu zikredilmektedir. Kabul Han'ın, yedi oğlu olmasına rağmen Moğolların idaresini kendi çocuklarından birisine değil de amcası Sengünbilge'nin oğlu Ambakai'ye miras bırakmış olması; ekseriyetle babadan oğula intikal eden tahtın, hanedan mensubu kardeşlere veya kardeş çocuklarına dahi bırakılabileceğini göstermektedir (Manghol-un Niuça Topça'an, 1995: 14,15). Kabul Han'ın, kendisinden sonra yönetimi devralacak vârisini belirlemesi; aynı zamanda Cengiz öncesi Moğollarda tahta geçecek vârisin belirlenebileceğinin de ifadesidir. Hâliyle, zaman içerisinde oluşan taht veraset geleneğinin kökleşerek daha sonraki süreçte ardıllarının da aynı geleneğin devamlılığını sağlayan yürütücüleri olması kaçınılmazdır.

XIII. yüzyılın hemen başlarında Doğu Asya bozkırlarında Cengiz isminde güçlü siyasi bir figürün ortaya çıkıp çetin mücadeleler sonucunda dağınık hâlde yaşayan Moğol kabilelerini bir araya getirerek bölgesel bir devletin temellerini atmasından itibaren tarihte Moğol fütuhâtı olarak addedilen devre başladı. Kısa sürede geniş bir coğrafyayı hâkimiyeti altına alan Cengiz Han, tıpkı Kabul Han'ın yaptığı gibi, atalarının devlet geleneği kaidelerini benimseyerek kendisinden sonra Moğol Devleti'nin tahtına oturacak veliahdını seçti. Malum olduğu üzere Cengiz Han'ın en büyük oğlu Cuci, babasından önce ölmüştü. Böylece, Cengiz Han'ın kendisinden sonra tahta namzet üç erkek evladı kalmıştı. Bunlardan yaşça büyük olanı Çağatay, küçük olanı Tuluy ve ortancası da Ögedey idi. Cengiz Han'ın, üç oğlu arasından ortancası olan Ögedey'i veliaht olarak seçmesi; şüphesiz onun kendisinden sonra kurduğu devleti yönetebilecek vasıfları haiz olmasıyla alakalıdır. Cengiz'in 1227 senesinde ölümünün ardından toplanan kurultayda onun vasiyetine uygun olarak Ögedey, Moğolların büyük hanı oldu (Manghol-un Niuça Topça'an, 1995: 190,191; Barthold, 1990: 487). Moğollarda vâris belirleme geleneğine uygun olarak Ögedey Kağan da kendisinden sonra tahta çıkması için torunu Şiremun'u halef gösterdi. Ancak onun 1241 senesinde ölmesinden sonra vasiyetinin yerine getirilmediği anlaşılıyor. Çünkü eşi Töregene Hatun veliaht olarak belirlenen Şiremun yerine kendi oğlu Güyük'ün tahta çıkmasını istemekteydi. Devlet içerisinde Güyük'ün tahta çıkmasına muhalefet edilmesi nedeniyle beş yıl süreyle naiplik yapan Töregene Hatun, nihayet emellerine ulaştı ve 1246 senesinde yapılan kurultayda Güyük, Moğolların büyük hanı oldu. Kısa süre saltanat süren Güyük ölünce yeni bir taht krizi ortaya çıktı. Neticede Altın Orda hanı Batu'nun da desteğiyle 1251'de Cengiz'in en küçük oğlu Tuluy'un oğlu Möngke, Moğolların büyük hanı oldu. Ögedey hanesinden Tuluy hanesine geçen bütün Moğolların devlet idaresi, Möngke'nin vâris belirlemeden ölmesiyle tekrardan sıkıntılı bir hâl aldı. Birçok taht müddeisi olmasına rağmen asıl mücadele, tahtın kendi hakkı olduğunu düşünen Möngke'nin iki oğlu arasında geçti. Kubilay ile Arık Buka, aynı zamanda farklı yerlerde yaptıkları kurultaylarla kendilerini han olarak ilan ettiler. Bir devlette iki han olamayacağı için meselenin çözümü savaş meydanında gerçekleşti. Kubilay ve kardeşi Arık Buka arasında 1261 senesinde vuku bulan savaşta Kubilay galip gelerek bütün Moğolların hanı oldu. Bundan sonraki süreçte ise Cengiz Han'ın ölmeden önce çocukları arasında yaptığı toprak taksimatı neticesinde meydana gelen

uluslar birer birer merkezle bağlarını kestiler. Böylece Altın Orda, İlhanlılar ve en son olarak da Çağatay Hanlığı birer bağımsız devlet hâline geldiler (Kemaloğlu, 2017: 38-47). Moğollarda taht veraset usulünün anlaşılması için kısaca verdiğimiz malumattan da anlaşıldığı üzere, veliahdın belirlenmesi ve belirlenen vârisin kabul görmesi durumunda iktidar için bir mücadelenin vuku bulmadığını, aksi bir durumun ortaya çıkmasında ise tahta geçme hakkı olanlar arasında ciddi bir çekişmenin meydana geldiği söylenilebilir.

Kırım Hanlığı'nın tevarüs ettiği Altın Orda Devleti'nin taht veraset usulüne ve bunun bir sonucu olan iktidar mücadeleleri neticesinde hanedan üyelerinin birbirlerini katletmesi meselesine de kısaca temas etmekte yarar vardır. Bilindiği üzere Cengiz Han, ölmeden önce fethetmiş olduğu toprakların yanı sıra ele geçirilecek sahaları da çocukları arasında taksim ettiğinde, Deşt-i Kıpçak olarak da adlandırılan Avrasya bozkırları en büyük oğlu olan Cuci'nin hissesine düşmüştü. Böylelikle, Cuci Ulusu'nun mülkü olan Deşt-i Kıpçak sahasında Altın Orda Devleti kuruldu. Cuci'nin ölümünden sonra ulusun başına geçebilecek en büyük oğlu Orda-İçen ile ikinci oğlu Batu (Sayın)'nın birbirlerinin lehine tahttan feragat etme hususunda ısrarcı tutum sergilemeleri, tarihte nadir görülebilecek bir durumun ortaya çıkmasına yol açtı. Bunun üzerine, iki kardeş meselenin halli için büyük babaları Cengiz Han'ın yanına giderek huzuruna çıktılar. Karşılıklı konuşmalar esnasında Batu, kendisinden yaşça büyük olan kardeşi Orda-İçen'in tahta çıkması gerektiğini söyledi. Buna karşılık olarak Orda-İçen ise babasının kardeşi Batu'ya daha çok değer verdiğini dolayısıyla da tahta çıkma hakkının onda olduğunu ifade etti. İki kardeşin tutumlarında bir değişiklik olmayınca nihai olarak Cengiz Han kararını verdi ve onların hâkimiyet sahalarını belirleyerek Orda-İçen'i Batu'ya tabi kıldı. Cengiz Han'ın aldığı karar doğrultusunda Batu, Altın Orda hanı oldu (Ötemiş Hacı, 2009: 34,35; Kafalı, 1976: 18,19). Cuci'nin veliaht belirlemeden ölmesi üzerine yaşanan bu hadise, iki kardeşin de taht için haklarının olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, Batu'nun büyük kardeşi Orda-İçen'in tahta geçmesinin gerektiğini söylemesi de onun yaşça kendisinden büyük olmasıyla alakalıdır ki yaşça büyük olanın tahta çıkması Moğol veraset usulünün bir gerekliliğidir. Batu Han 1256 senesinde ölünce, Moğolların büyük hanı Möngke'nin de tasdikiyle, yerine sırasıyla oğulları Sertak ve Ulakçı tahta çıktılar. Lakin iki kardeşin kısa süren saltanatlarının ardından Cuci Ulusu'nun beylerinin desteğini alan Batu'nun kardeşi Berke, Altın Orda hanı oldu (Kafalı, 1976: 23; Yakubovskiy, 2000: 39).¹ Cuci Ulusu'nun ilk müslüman hükümdarı olan Berke 1257-1266 yılları arasında tahtta hüküm sürdükten sonra vâris bırakacak evladı olmadan ölünce yerine Batu Han'ın oğlu Togan (Tutugan)'ın oğlu Münge Timur geçti. Münge Timur'un 1282 senesinde ölmesi üzerine ise yerine geçecek oğullarının küçük yaşta olması dolayısıyla Sayın Han sülalesinin yaşça en büyüğü olan kardeşi Tuda Münge tahta geçti. Beş yıl süreyle iktidarda kalan Tuda Münge'nin tahttan feragat etmesi neticesinde yerine ağabeyi Dartu'nun oğlu Tula-Buka han oldu (Kafalı, 1976: 54-64).

¹ Çengiz-nâme'de geçen kayda göre Sertak sekiz yaşındayken babası Batu Han'dan önce ölmüştür (Ötemiş Hacı, 2009: 39).

Kırım Hanı I. Mehmed Giray'ın Kardeşlerini Katli Meselesi

Altın Orda Devleti tarihinde hanedan üyeleri arasında taht değişimlerinde daha önceleri büyük bir kriz yaşanmasa da Tula-Buka Han ve onu öldürerek tahta geçen Tokta Han dönemlerinde ciddi sıkıntılar meydana geldi. Tula-Buka ile sonrasında tahta geçecek olan Tokta arasında ortaya çıkan çekişmenin en büyük müsebbibi, bozkır devletlerindeki devlet yapılanmasının bir dinamiği olan kabile aristokrasisi hiyerarşik düzeninde baş bey yani beylerbeyi pozisyonunu muhafaza eden Emir Nogay olarak gösterilebilir. Devlet idaresinde nüfuzunu arttırmak niyetinde olan Nogay, bu gaye doğrultusunda Münge Timur Han'ın kardeşi Dartu'nun oğlu Tula-Buka Han ile Münge Timur'un oğlu Tokta'yı karşı karşıya getirdi. Münge Timur'un oğullarından bazıları bu mücadelede Tula-Buka Han'ın yanında yer alırken bazıları da Tokta'nın önderliğinde birleştiler. Nihai olarak, Tokta ve yanında bulunan kardeşleri bu çekişmeden muzaffer çıkararak ele geçirdikleri Tula-Buka Han'ı ve onun yanında yer alan kendi kardeşlerini kanlarını akıtmadan öldürdüler. Emir Nogay'ın da körüklemesiyle ortaya çıkan bu kargaşadan rakiplerini bertaraf ederek galip gelen Tokta, tahtı gasp ederek 1291 senesinde Altın Orda hanı oldu (Kafalı, 1976: 64,65; Yakubovskiy, 2000: 47). Tokta Han döneminde de siyasi kargaşalar son bulmadı. Devlet içerisinde edindiği pozisyona güvenerek söz sahibi olmak isteyen Emir Nogay ve oğulları, Tokta Han'ın iktidarını sarsacak aşırı tutumlar sergilemeye başladılar. Bunun farkında olan Tokta Han, Emir Nogay ile girdiği ilk savaşta mağlubiyet yaşadı; ancak bir süre sonra gücünü toplayarak yaptığı ikinci bir savaşta galip gelerek Nogay'ı ortadan kaldırıp iktidarın tek sahibi oldu. Tokta Han'ın, iktidar mücadelesi esnasında hanedana mensup birçok kişiyi öldürmekle yetinmeyerek tahtı zorla devraldıktan sonra, kendisine veliaht olarak belirlediği oğlu İlbasar'ın iktidarını kesinleştirmek amacıyla Sayın Han evladından herkesi katlettiği zikredilmektedir. Onun, hanedanın sükûtuna yol açabilecek menfi faaliyetleri; oğlu İlbasar'ın kendisinden önce ölmesiyle Sayın Han soyundan tahta geçebilecek kimsenin kalmamasına sebep oldu. Ancak Tokta Han, vakti zamanında öldürdüğü kardeşi Tuğrulca'nın hanımı Gelin Beyalun'u kendisine zevce olarak aldığı anda onun hamileliğinden muhtemelen habersizdi. Gelin Beyalun; hanedana mensup herkesin Tokta Han'ın emriyle öldürülmesi üzerine, doğacak çocuğunun akıbetinden endişe ettiği için bu durumu gizleme gereksinimi duymuş olmalıdır. Doğumdan sonra oğlunun öldürülmesinin önüne geçmek amacıyla ona Özbek ismini vererek onu Kabartay ülkesine, bir yakını olan İnal Bey'in yanına gönderdi. Sayın Han neslinin yok olmasına sebebiyet verdiği için büyük üzüntü yaşayan Tokta Han, Gelin Beyalun'un kendisinden gizlediği durumu ifşa etmesiyle vakit geçirmeksizin birilerini vazifelendirerek Özbek'in getirilmesini emretti. Lakin Özbek'in gelişine ömrü vefa etmeyen Tokta Han, 1313-1314 senesinde öldü; hemen akabinde ise Özbek, Altın Orda Devleti'nin hanı oldu (Kafalı, 1976: 66-73; Ötemiş Hacı, 2009; 49,50).

Özbek Han, bir süredir devam eden taht mücadeleleri nedeniyle ortaya çıkan krizden oldukça etkilenen devlet yönetimine yeniden nizam vererek sükûneti sağladı. 1314 senesinden 1340 senesine kadar süren saltanat devri sonrasında vefat eden Özbek Han'ın yerine oğlu Cambek tahta çıktı. Özbek Han tarafından sağlanan siyasi istikrar; Cambek'in, kardeşleri Tinibek ve Hızırбек'i öldürmesiyle tekrar bozuldu. 1357

senesine gelindiğinde ise devlet içerisinde güçlü pozisyonda bulunan beylerden Kanglı Tulubay'ın telkinleriyle Canıbek Han'ın kendi oğlu Berdibek tarafından öldürüldüğünü görüyoruz. Babasını öldürerek tahta çıkan Berdibek; aynı beyin kışkırtmalarıyla, tıpkı Tokta Han'ın yaptığı gibi, bütün kardeşlerini katlederek geriye sadece oğlunu bıraktı. Oğlunun kendisinden önce ölmesiyle üzüntüye gark olan Berdibek, üç sene daha hüküm sürdükten sonra 1360 senesinde öldü. Böylece; daha önce bir mucize eseri yok olmaktan kurtulan Sayın Han nesli, Berdibek'in keskin tutumu neticesinde tarih sahnesinden çekildi (Kafalı, 1976: 73-87; Yakubovskiy, 2000: 114,115; Ötemiş Hacı, 2009: 57,58). Daha sonraki süreçte ise Cuci Ulusu'nun başka bir şubesine geçen devlet yönetimi Toktamış Han döneminde istikrara kavuşturulmaya çalışılmışsa da Timur'dan peş peşe alınan yenilgiler devletin bir daha toparlanmasına imkân tanımamıştır (Kafalı, 1976: 101-114). Altın Orda Devleti'nin, kurucu hanedana mensup üyelerinin iktidar mücadelesi nedeniyle giderek gücünü yitirmesi; yeni siyasi teşekküllerin ortaya çıkmasına yol açtı. Gerçekleşen bu siyasi gelişmeler sebebiyle Altın Orda Devleti'ne vâris olacak hanlıklar ortaya çıktı. Bunlar arasında şüphesiz ki en güçlüsü ve uzun müddet varlığını devam ettireni Kırım Hanlığı idi. Belirttiğimiz gerekçeler de dikkate alındığında, Kırım Hanlığı'nın devlet geleneğinin ve taht veraset usulünün bahse konu hanlığın öncelleri olan Moğol, hassaten de Altın Orda devlet teşkilatının hususiyetlerini taşıdığını söylemek mümkündür.

Kırım Hanlığı'nın devlet geleneğinin, taht veraset usulünün ve buna bağlı olarak ortaya çıkan taht kavgaları neticesinde meydana gelebilecek taht müddeilerinin birbirlerini katletmeleri hadiselerinin kökeninin anlaşılması amacıyla Büyük Moğol Devleti ve Altın Orda Hanlığı tarihlerinden konuyla alakalı verilen bilgilerin, I. Mehmed Giray'ın han olmasından önceki durumun anlaşılmasına ve onun tahta geçtikten sonra kardeşlerini katlettiğine yönelik ifadelerin doğru olup olmadığını açıklığa kavuşturulmasına katkı sağlayacağı muhakkaktır.

Kırım Hanı I. Mehmed Giray'ın Kardeşlerini Katli Meselesi

Kırım Hanlığı'nın kurucusu kabul edilen Hacı Giray'ın Altın Orda Devleti'nin kurucu hanedanına mensubiyeti tartışmasızdır. Gelmiş olduğu gelenekten ötürü, kurmuş olduğu hanlığın devlet yapısının ve yönetim anlayışının seleflerinin benzeri olması tabiidir. Bu bağlamda, Kırım Hanlığı'nı yönetecek şahısların zorunlu olarak Cengiz soylu, daha hususileştirirsek Cuci soylu olması; Moğol devlet geleneğine uygunluğu açısından mühimdir ki Kırım hanlarının hepsi aynı şekilde Giray hanedanı mensubudur. Bu durumun hilafına olarak, tartışmalı olan Çoban Girayları istisna tutmak gerekir. Kırım Hanlığı'nda taht verasetinde ilk başlarda babadan oğula geçen bir usul takip edildiği bilinmektedir. Mamafih daha sonraki süreçte, hanlık makamında bulunan kişinin kardeşinin veya torununun da tahta çıktığı bir veraset anlayışının dahi benimsendiği görülmektedir. Yine yukarıda bahsedildiği üzere, güç kullanarak idareyi devralma gibi durumlar da hasıl olmuştur. Bunlarla birlikte, Kırım'a han olacak Giraylara mensup şahsın, hanlığın kuruluş sürecinde etkili olan ve hanlığın askerî gücünün önemli bir kısmını oluşturan karaçi beyler denilen kabile aristokrasisinin de

Kırım Hanı I. Mehmed Giray'ın Kardeşlerini Katli Meselesi

desteğini alması; idari mekanizmanın işleyişinin sekteye uğramasına engel oluyordu. Aksi durumda, hanlığı yönetmek içinden çıkılmaz bir hâl alabilirdi. Karaçi beyleri, Altın Orda devlet hiyerarşisi içerisinde güçlü pozisyonu muhafaza etmek veya daha da arttırmak niyetiyle hareket eden Emir Nogay ve Kanglı Tulubay ile özdeşleştirebiliriz. Üzerinde durulması mühim bir diğer husus ise Osmanlı Devleti tabiliğine giren Kırım Hanlığı'nda tahta geçecek hanedan üyesinin padişahın tasdikini alması ya da padişahın mevcut hanı azlederek yerine Giray hanedanı içerisinde başka birini tayin etmesi meselesidir. Bu durum, hanlığın taht veraset usulünde nasıl bir tarihî sürecin yaşandığının anlaşılmasına da imkân tanımaktadır. Bir başka devlete tabi olma durumu ve Osmanlı padişahları tarafından hanların tayin biçimi, daha önceki Moğol devlet geleneğinde yaşanmamış olması dolayısıyla farklılık gösteren yeni bir uygulama olup Kırım Hanlığı'na özgüdür. Bütün bunlar dikkate alındığında, iktidar için verilen mücadelelerin ve kardeşin kardeşi katletmesinin mantıklı çerçevesi belirlenebilir.

Kırım Hanlığı'nda I. Mehmed Giray Han (1514-1523) döneminden önce kardeş katli teşebbüsüne ilişkin bir hadisenin vuku bulduğu hususunda kaynaklarda pek malumat bulunmamaktadır. Yalnızca Abdulgaffar Kırımî'nin *Umdetü'l-Ahbâr* adlı eserinde Melek lakaplı Hacı Giray Han'ın cabbar tabiatlı olup kardeşleri ile oğullarını katletmeye kast etmesi sebebiyle nefret edilen bir şahsiyet olduğuna değinilmiştir (Abdulgaffar Kırımî, 2014: 114). Lakin diğer kaynakların hiçbirinde bu minvalde malumatın zikredilmemiş olması mevzunun tetkikine olanak tanımamaktadır. 1466 senesinde hanlığın kurucusu Hacı Giray Han'ın ölümü üzerine oğulları arasında başlayan taht kavgaları neticesinde yaşanan fetret devri, oğullarından Mengli Giray'ın üçüncü kez (1478-1514) tahta oturmasıyla son bularak devlet işleyişi düzene sokuldu. Mengli Giray Han, taht veraset usulü çerçevesinde bozkır Moğol devlet geleneğinde de görülen kendisinden sonra vâris belirleme yöntemini takip ederek en büyük oğlu Mehmed Giray'ı vâliyaht seçti. Bununla birlikte başlayan süreçte handan sonra tahta geçecek kişinin belirlenmesinin düzenli bir hâl alması gayesiyle kalgaylık makamı ihdas olundu. Aslında bu makamın ihdası, taht müddeileri arasında vuku bulacak iktidar kavgalarının önüne geçilerek devletin devamlılığını sağlamaya yönelikti. Tahtta bulunan Kırım hanının kendisinden küçük kardeşinin kalgay olarak belirlenmesi gerekliliğine rağmen makamın ihdasıyla birlikte ilk kalgayın hanın oğlu Mehmed Giray olduğu aşikârdır (İnalçık, 2017: 37-39). Mengli Giray'ın, oğlu Mehmed Giray'ı kalgaylığa tayini kendi saltanat devrinde kardeşleriyle yaşadığı kavgaların bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Lakin hanlık tarihinin daha sonraki süreçlerinde kendilerine vâris olarak oğullarını seçen hanların, kardeşlerine karşı kendi saltanatlarını güvence altına almak düşüncesinin yanı sıra, devlet yönetiminin kendi neslinden devam etmesini istemeleri düşüncesiyle de hareket etmiş olmaları ihtimal dâhilindedir. Böyle bir düşüncenin benimsenmesi, daha önce bahsettiğimiz Altın Orda bahsinde olduğu gibi, kardeşler de dâhil olmak üzere hanedan üyelerinin kıyımına yol açan hadiseleri beraberinde getirmiştir.

Kırım hanı I. Mehmed Giray'ın kardeşlerini katletmesi meselesinin vuzuha kavuşturulabilmesi için öncelikle Mengli Giray Han'ın evladının, yani Mehmed Giray'ın kardeşlerinin kimler olduğunun tespitini yapmak elzemdir. Zira Mengli Giray

Han'ın oğullarının sayısı ve isimleri hakkında kaynaklarda muhtelif malumat bulunmaktadır. Seyyid Mehmed Rıza'nın *es-Seb'ü's-Seyyâr fî Ahbâr-ı Mülûki't-Tatar* adlı eserinde Mengli Giray Han'ın Mehmed Giray, Bahadır Giray, Mahmud Giray, Fetih Giray, Burtas (Burtas) Giray, Mübarek Giray, Saadet Giray ve Sahib Giray olmak üzere sekiz erkek evladı olduğu kayıtlıdır (Seyyid Mehmed Rıza, 2016: 125). Abdulgaffar Kırımî'nin mezkûr eserinde ise Mengli Giray Han'ın Mehmed Giray, Gazi Giray, Saadet Giray, Sahib Giray, İslam Giray ve Mübarek Giray isimlerinde altı oğlundan bahsedilir (Abdulgaffar Kırımî, 2014: 116-128). Ancak Kırımî'nin verdiği bilgiler eksik ve hatalıdır. Belirttiği altı isimden dördü Mengli Giray Han'ın oğludur; ancak Gazi Giray ve İslam Giray isimli kişiler adı geçen Mehmed Giray'ın oğlu, dolayısıyla Mengli Giray Han'ın torunlarıdır. Halim Giray'ın kaleme aldığı *Gülbün-ü Hânân* adlı eserde geçen malumat doğrultusunda Mengli Giray Han'ın Mehmed Giray, Bahadır Giray, Saadet Giray, Mübarek Giray, Sahib Giray ve Mahmud Giray adlarında altı oğlu olduğu anlaşılmaktadır (Halim Giray, 2013: 35-39). Kırım tarihlerinde verilen bilgiler dışında araştırma eserlerde de mevzu ile alakalı önemli bilgiler bulunmaktadır. Hammer, eserinde Mengli Giray Han'ın sekiz oğlu olduğunu söylemekte ve bunlardan yalnızca Mehmed Giray, Saadet Giray, Sahib Giray ve Mübarek Giray'ın isimlerini vermektedir (Hammer, 2013: s. 38-46). Henry H. Howorth tetkik eserinde M. Kazimirski'den iktibasla Mengli Giray Han'ın Mehmed Giray, Bahadır Giray, Mahmud Giray, Feth Giray, Bektaş Giray, Mübarek Giray, Sahib Giray ve Saadet Giray isimlerinde sekiz oğlu olduğunu belirttikten sonra kendisi de bunlara bir ilave yapar ve Burnat Giray adlı bir oğlunun daha olduğunu söyleyerek oğul sayısını dokuza çıkarır. Buna ilaveten Howorth, Rus tarihçi Karamzin'in Mengli Giray Han'ın oğulları arasında saydığı Ahmed Giray ismindeki şahsın esasında Bahadır Giray ile aynı kişi olduğunu da ifade etmektedir (Howorth, 1880: 465-468; Karamzin, 1819: 77). Onun bu tespiti oldukça mühimdir ki aşağıda bu konuya ayrıntılı olarak temas edilecektir. V. E. Siroeçkovskiy'nin eserinde Mengli Giray Han'ın Mehmed Giray, Saadet Giray, Mübarek Giray, Ahmed Giray, Fetih Giray, Burnaş (Burmaş) Giray, Mahmut Giray, Sahip Giray ve üvey oğul Abdüllatif isimlerinde dokuz oğlundan bahsedilmektedir (Siroeçkovskiy, 1978: 59,60,61,88,134). Mihail Hudyakov ise Mengli Giray Han'ın Mehmed Giray, Saadet Giray, Sahip Giray, Fetih Giray ve Mübarek Giray olmak üzere beş oğlu olduğunu söylemektedir (Hudyakov, 2018: 66).

Yukarıda verilen kaynak ve tetkik eserlerde geçen bilgilerden anlaşıldığı üzere Mengli Giray Han'ın oğullarının sayısı ve isimleri hakkında tam bir ittifak söz konusu değildir. Lakin gerek verilen bilgiler gerekse başkaca bilgilerin tanıklığıyla var olan sorunun halli noktasında bir sonuca ulaşılabilir. Kaynakların ekseriyetinin Mengli Giray Han'ın Mehmed Giray, Bahadır Giray, Mahmud Giray, Fetih Giray, Mübarek Giray, Saadet Giray ve Sahib Giray isimlerindeki evladının varlığına şahadet etmeleri; bunlarla ilgili herhangi bir şüphenin oluşmasına mahal vermemektedir. Rıza'nın Mengli Giray'ın oğulları arasında gösterdiği Burtas (Burtas) Giray ismi, diğer Kırım tarihlerinde bulunmamaktadır; lakin Howorth'da Burnat Giray, Siroeçkovskiy'de Burnaş (Burmaş) Giray olarak zikredilen şahısların Burtas Giray ile aynı kişiler

Kırım Hanı I. Mehmed Giray'ın Kardeşlerini Katli Meselesi

oldukları ve bu isim farklılığının istifade edilen kaynaklarda geçen ismin farklı okunmasından veya farklı yazılmış olmasından ibaret olduğu açıktır. Ayrıca, Howorth'ın Kazimirski'den alıntılı olarak verdiği Bektaş Giray ismi dahi Burtas (Burtas), Burnat, Burnaş olarak okunan ismin Kazimirski tarafından Bektaş olarak tercih edilmiş olmasıyla alakalıdır. Diğer yandan; Howorth, Sıroçkovskiy ve Karamzin, Kırım kroniklerinde yer almayan Ahmed Giray isminden bahsederler. Howorth'ın, Karamzin'in Mengli Giray Han'ın oğullarından biri olarak gösterdiği Ahmed Giray'ın Bahadır Giray ile aynı kişi olduğunu düşündüğünden bahsetmiştik. Sıroçkovskiy'nin Mengli Giray Han'ın oğulları arasında Ahmed Giray ismine yer verip Bahadır Giray'a temas etmemiş olması meselesi mühimdir. Hatta Sıroçkovskiy; Mengli Giray Han öldüğünde Kırım tahtına oturan Mehmed Giray'ın kendisine kalgay olarak kardeşi Ahmed Giray'ı seçtiğini, daha sonra iki kardeş arasında ilişkilerin gerginleştiğini ve bu duruma da Mehmed Giray Han'ın, kardeşi Ahmed Giray'ın yerine kendi oğlu Bahadır Giray'ı kalgay yapmak istemesinin sebep olduğunu ifade etmiştir (Sıroçkovskiy, 1978: 59-63). Karamzin ise Rusya tarihine vakfettiği on iki ciltlik eserinin yedinci cildinde 1519 yılı vakalarından bahsederken Mehmed Giray Han'ın saltanatının başlangıcından itibaren kalgay olarak gösterdiği Ahmed Giray'ın, hanın oğlu Bahadır Giray tarafından öldürüldüğünden ve bu tarihten itibaren kalgaylık mevkiini Bahadır Giray'ın işgal ettiğinden bahsetmektedir (Karamzin, 1819: 97,98). Mamafih Dariusz Kolodziejczyk, istifade ettiği kaynaklar arasında Sıroçkovskiy'i de göstererek, Ahmed Giray'ın 1519 senesine kadar ağabeyi Mehmed Giray Han'ın kalgayı olduğunu fakat ağabeyine karşı isyan etmesi neticesinde yerine hanın en büyük oğlu Bahadır Giray'ın kalgay olarak tayin edildiğini söylemektedir (Kolodziejczyk, 2011: 630). Ancak Dariusz'un eserinde verdiği Kral Sigismund ile Mehmed Giray Han arasında karşılıklı yollanan anlaşma belgelerinde hiçbir şekilde Ahmed Giray'ın isminin zikredilmemiş olması, onun varlığını ve kalgay olmasını şüpheli hâle getirmektedir (Kolodziejczyk, 2011: 624-659). Zira Kırım devlet hiyerarşisine uygun olarak tepeden alt kademelere incek şekilde düzenlenen resmi belgelerde Kırım hanı Mehmed Giray'dan sonra ikinci sırada hanın oğlu Bahadır Giray isminin yazılmış olması, esasında ikinci mühim makam olan kalgaylık mevkiinde onun bulunduğu teyididir. Netice itibarıyla Kırım tarihlerinde ve devletlerarası resmi anlaşma belgelerinde Ahmed Giray ismine tesadüf edilememesi, kaynakların ekseriyetinde Mengli Giray'ın oğulları arasında Bahadır Giray'ın ismi zikredilirken Sıroçkovskiy'nin onun bu isimde bir oğlu olduğuna değinmemiş olması, âdeta Howorth'ın Ahmed Giray ile Bahadır Giray'ın aynı kişiler olduğunu söylemesini doğrular mahiyettedir. Kanaatimizce de Howorth'ın yapmış olduğu tespit doğrudur. Nihai olarak bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda Mengli Giray Han'ın oğullarının kimler olduğuna yönelik şöyle bir liste oluşturulabilir: Mehmed Giray, Bahadır Giray, Mahmud Giray, Fetih Giray, Mübarek Giray, Saadet Giray, Sahip Giray ve Burtas (Burtas) Giray ki bunların Seyyid Mehmed Rıza'nın *es-Seb'ü's-Seyyâr* adlı eserinde verdiği isimlerle de örtüştüğü görülmektedir.

Mengli Giray Han'ın erkek evladının tespitinin ardından şimdi de sırasıyla bunlar hakkında kaynaklarda geçen malumat doğrultusunda değerlendirmede

bulunmak, Mehmed Giray'ın kardeşlerini katletmesi meselesinin izahına müspet katkı sağlayacaktır. Bilindiği üzere zikri geçen kardeşlerden yaşça en büyük olanı ve Mengli Giray Han'ın ölümü sonrasında Kırım Hanlığı tahtına cülus edeni Mehmed Giray'dır. Zaten kardeş katlinin faili olarak da o zikredilmektedir. Geriye kalan yedi kardeşten öncelikli olarak Bahadır Giray'dan bahsetmek gerekir; çünkü Mehmed Giray Kırım hanı olduğunda Bahadır Giray isminde birisini kalgay atadığına, yani kendisine vâris olarak belirlediğine yönelik bilgiler mevcuttur. Ancak kalgay tayin edilen Bahadır Giray'ın Mehmed Giray Han'ın kardeşi mi yoksa oğlu mu olduğu noktasında kaynaklarda farklı bilgiler söz konusudur. *Es-Seb'ü's-Seyyâr* ve *Gülbün-ü Hânân*'da Bahadır Giray'ın Mehmed Giray Han'ın kardeşi olup kalgay atandığı ve ikisinin de 1523 senesinde Nogayların düzenledikleri bir baskında öldürüldüğü zikredilmektedir (Seyyid Mehmed Rıza, 2016: 125,126; Halim Giray, 2013: 35). Polonya-Litvanya kralı Sigismund ile Kırım hanı Mehmed Giray arasında karşılıklı gönderilen 14 Mart 1516, Mayıs/Haziran 1517 ve 21 Ekim 1520 tarihli üç belgede Mehmed Giray Han'ın Bahadır Giray isminde bir oğlunun varlığından bahsedilir (Kolodziejczyk, 2011: 624-659; Velyaminov-Zernov, 2017: 89-94). Siroeçkovskiy, Mehmed Giray'ın Kırım tahtına geçtikten sonra kalgayı olan kardeşi Ahmet Giray ile Mehmed Giray Han'ın oğlu Bahadır Giray arasında geçen bir sürtüşmeden bahseder ki yukarıda da ifade edildiği üzere Ahmet Giray, hakikatte Mengli Giray'ın oğlu Bahadır Giray ile aynı kişidir. Dolayısıyla, Mehmed Giray Han'ın tahta geçer geçmez kendisine kalgay (veliaht) olarak seçtiği kişinin isminin Bahadır Giray olduğu kati surette açıktır. Fakat biri kardeşi diğeri de oğlu olmak üzere Bahadır Giray isminde iki şahsın mevcudiyeti sebebiyle aynı adlı bu şahıslardan hangisinin Mehmed Giray Han'ın kalgayı olduğu sorunu hasıl olmaktadır. Bu noktada, Kral Sigismund ile Mehmed Giray Han arasında karşılıklı gönderilen bahsi geçen üç anlaşma belgesi devreye girmektedir. Mezkûr belgelerin hepsinde Kırım devlet hiyerarşisine uygun olarak ilk önce Mehmed Giray Han ismi, ardından ise hanın oğlu Bahadır Giray ismi yazılmıştır. Akabinde ise hanın diğer oğulları ve önem sırasına göre devlet erkânının isimleri zikredilmiştir. Mayıs/Haziran 1517 tarihli belgede ilginç bir durum da söz konusudur. Belgede Mehmed Giray Han'ın oğlu Bahadır Giray'ın bizzat kendisinin yazdığı veya yazdırdığı bir bölüm mevcuttur. Bu duruma anlam veremeyen Dariusz, yaptığı açıklamada, Bahadır Giray'ın 1519'da kalgay olmadan bile kendi mührüyle barış antlaşması imzalamasını ilginç bulduğunu söylemektedir. Hatta buna ilaveten, onun bu yöndeki ilk icraatı olmadığına, Moskova elçisi İvan Mamonov'un 1515'te Moskova'da aldığı bir talimatta Bahadır Giray'ın bir barış antlaşması belgesi hazırlaması durumunda elçinin nasıl hareket etmesi gerektiğine de değinmiştir (Kolodziejczyk, 2011: 633). Dariusz'un böyle düşünmesinin sebebi, 1519 senesine kadar Mehmed Giray Han'ın kalgayının Ahmed Giray olduğuna kanaat getirmesi olmalıdır. Eğer Dariusz, Ahmed Giray isimli şahsın Bahadır Giray ile aynı kişi olabileceğine kanaat getirmiş olsaydı böyle bir ikilemde kalmamış olacaktı. Anlaşma metinlerinin hepsinde handan sonra ikinci kişi olarak oğlu Bahadır Giray'ın isminin yazılmış olması ve ayrıca Mayıs/Haziran 1517 tarihli belgeye doğrudan hanın oğlu Bahadır Giray'ın kendi belgesini ilave etmiş

Kırım Hanı I. Mehmed Giray'ın Kardeşlerini Katli Meselesi

olması, onun handan sonra en önemli mevki olan kalgaylıkta bulunduğu delilidir. Diğer taraftan *es-Seb'ü's-Seyyâr* ve *Gülbün-ü Hânân*'da, Mehmed Giray'ın han olduğunda kendisine kalgay olarak kardeşi Bahadır Giray'ı seçtiğinin ve 1523 senesinde Nogay baskınında han ile birlikte öldürülen kalgayın aynı kişi olduğunun zikredilmiş olması, temelde Mehmed Giray'ın saltanatının başlangıcından sonuna kadar tek bir kalgayının olduğunu göstermektedir. Ancak bu iki eserde verilen, Mehmed Giray Han'ın kalgayı Bahadır Giray'ın hanın kardeşi olduğu bilgisi doğru değildir. Çünkü Sıroçkovskiy'nin ve Dariusz'un 1523 senesinde han ile birlikte en büyük oğlu Bahadır Giray'ın öldürüldüğünü söylemesi, kalgaylık makamında bulunan kişinin hanın kardeşi değil de oğlu olduğunu gösterir (Sıroçkovskiy, 1978: 179,180; Kolodziejczyk, 2011: 630). Bunlara ilaveten Zaitsev de Bahadır Giray'ın hanın oğlu mu yoksa kardeşi mi olduğu noktasında kaynaklarda muhtelif malumatın olduğunu ifade ederek 1523 senesinde han ile birlikte öldürülen kalgayın Bahadır Giray hanın oğlu olduğu kanaatindedir (Zaitsev, 2006: 90). Netice itibarıyla Mehmed Giray'ın saltanatının başlangıcından sonuna kadar kendisine kalgay olarak atadığı şahsın oğlu Bahadır Giray olduğu aşikârdır. Ayrıca Mehmed Giray'ın, babası Mengli Giray'ın yaptığı gibi kendisinden sonra tahta geçecek veliaht olarak en büyük oğlu Bahadır Giray'ı belirlemesi, kendisinin de aynı yöntemle tahta çıkmış olması ve babası ile amcaları arasında vuku bulan taht kavgalarının sıkıntısının çekilmiş olması sebebiyle makul gelmektedir. Hülâsa, kaynaklarda Mehmed Giray Han'ın kardeşi Bahadır Giray ile alakalı verilen bilgiler aslında hanın oğlu Bahadır Giray'a dairdir. Böylesine bir sorunun var olmasının sebebi esasında Bahadır isminde iki şahsın varlığıyla alakalıdır. Zaitsev, biri Mehmed Giray'ın kardeşi biri de oğlu olmak üzere Bahadır isminde iki şahsın var olduğunu düşünmektedir (Zaitsev, 2006: 90). Yaptığımız izahattan da anlaşılacağı üzere bizim de bu mevzu hakkındaki düşüncemiz Zaitsev ile benzer şekildedir. Buna karşın kaynaklarda sadece ismi zikredilen, Mengli Giray Han'ın oğlu yani Mehmed Giray'ın kardeşi olan Bahadır Giray hakkında ise değerlendirmede bulunacak malumata sahip olmadığımızı belirtmeliyiz.

Mehmed Giray Han'ın diğer kardeşlerinden Mahmud Giray, Fetih Giray, Mübarek Giray ve Burtas Giray hakkında ise kaynaklarda ne yazık ki yok denecek kadar az bilgi bulunmaktadır. Bazı kaynaklar Sahib Giray'dan sonra Kazan Hanlığı tahtına kardeşi Mahmud Giray'ın oğlu Safa Giray'ın geçtiğini söylemekle iktifa etmiştir (Seyyid Mehmed Rıza, 2016: 129,130; Halim Giray, 2013: 37; Smirnov, 2016: 251). Bazı kaynaklarda ise Safa Giray'ın, Sahib Giray'ın bir diğer kardeşi Fetih Giray'ın oğlu olduğuna yönelik bilgiler mevcuttur (Hudyakov, 2018: 72; Karamzin, 1819: 131; Acar, 2013: 196). Sıroçkovskiy'nin eserinin bir dipnotunda Mahmud Giray'ın 1516 senesinde öldüğü yazılmaktadır (Sıroçkovskiy, 1978: 200). Mahmud Giray hakkında kaynaklarda geçen kayıtlar bunlarla sınırlıdır. Maalesef Fetih Giray hakkında ise az önce temas ettiğimiz gibi Kazan Hanlığı tahtına geçen Safa Giray'ın babası olduğunu iddia eden eserler dışında, Sıroçkovskiy'nin eserinin dipnotunda geçen, 1510 senesinde Dinyeper nehrini geçerken boğularak öldüğü şeklindeki malumattan başka bir şey bilmiyoruz (Hudyakov, 2018: 72; Acar, 2013: 196; Sıroçkovskiy, 1978: 200). Mübarek Giray'a dair ise kaynaklarda, onun 1551 senesinde Kırım hanı olan Devlet

Giray'ın babası olduğu yazılıdır (Seyyid Mehmed Rıza, 2016: 133; Halim Giray, 2013: 39; Abdulgaffar Kırımî, 2014: 128; Howorth, 1880: 468). Ancak Mübarek Giray'ın ölümüyle ilgili zikredilenlerde farklılık söz konusudur. *Es-Seb'ü's-Seyyâr*'da, onun babası Mengli Giray'dan altı ay önce yirmi yaşındayken öldüğü söylenmektedir (Seyyid Mehmed Rıza, 2016: 133). Bu ifadeden de onun 1514 senesinde öldüğü anlaşılıyor. *Gülbün-ü Hânân*'da ise Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim'in Mısır'a yaptığı sefere Mübarek Giray'ın iştirak ettiği ve yapılan savaşta yaralanarak öldüğü belirtilmiştir ki bu da tarih olarak 1516/1517 senelerine tekabül etmektedir (Halim Giray, 2013: 39). Siroçkovskiy, Mübarek Giray'ın diğer kardeşi Saadet Giray ile birlikte Türkiye'de bulunduğunu söylemektedir ki başka hiçbir kaynakta rastlanılmayan bu bilginin doğruluğu hakkında bir değerlendirmede bulunmak güçtür (Siroçkovskiy, 1978: 59). Mehmed Giray'ın bir diğer kardeşi Burtas Giray hakkında ise kaynaklar sadece onun Mengli Giray Han'ın oğlu olduğunu söylemekle yetinmişlerdir (Seyyid Mehmed Rıza, 2016: 125; Howorth, 1880: 468; Siroçkovskiy, 1978: 134).

Mengli Giray'ın diğer iki oğlu Saadet Giray ve Sahib Giray, ağabeyleri Mehmed Giray'dan sonra sırasıyla Kırım hanı oldukları için onlarla ilgili, kaynaklarda epeyce malumat bulabiliyoruz. 1524-1532 tarihleri arasında Kırım'da hüküm süren Saadet Giray'ın, han olmadan önceki hayatına ilişkin fazla bilgi bulunmamaktadır. Osmanlı şehzadesi Selim'in, babası ve kardeşleriyle girdiği iktidar mücadelesi esnasında Kırım'a giderek Mengli Giray Han'dan destek talebinde bulunduğu noktasında kaynaklar hemfikirdir. Mengli Giray Han'ın oğlu Mehmed Giray'ın, bunu fırsat bilerek şehzade Selim'i yakalayıp babası Osmanlı padişahı II. Bayezid'e teslim etmek istemesine Mengli Giray Han karşı çıktı. Han, oğlunun bu düşüncesini gerçekleştirmek amacıyla harekete geçeceğini anlayınca diğer oğlu Saadet Giray'ı şehzade Selim'i uyarmak ve onu Kırım'dan sağ salım çıkarmak ile görevlendirdi. Saadet Giray, babasının emrine icabet ederek Selim'in Kırım'dan güven içerisinde ayrılmasını sağlayarak Rumeli'ye geçmesine yardımcı oldu. Kaynaklarda, bundan sonraki süreç ile ilgili verilen bilgiler; Saadet Giray'ın Sultan Selim'in refakatinde kaldığı ve Selim'in Osmanlı tahtını ele geçirerek padişah olması üzerine de kendisine yıllık muayyen bir meblağ tahsis edilerek, kesin olarak nerede ikamet ettiği bilinmemekle beraber, Osmanlı topraklarında hayatını idame ettirdiği yönündedir. 1514 senesinde Kırım tahtına cülus eden Mehmed Giray'ın 1523 senesinde öldürülmesi üzerine, yerine oğlu Gazi Giray geçti. Ancak Kırım kabile beylerinin talebi ve Osmanlı padişahı Sultan Süleyman'ın onayı ile Saadet Giray, han tayin edilerek Mayıs/Haziran 1524 tarihinde İstanbul'dan Kırım'a gönderildi. Saadet Giray, Kırım'a vardığında hanlık tahtında bulunan Gazi Giray'ı kalgay olarak atadı. Gazi Giray'ın bazı tutumları Saadet Giray Han'ı tedirgin etmiş olmalı ki çok geçmeden Gazi Giray öldürüldü. Saadet Giray Han'ın takdiriyle kalgaylık makamına Gazi Giray'dan sonra Mübarek Giray'ın oğlu Devlet Giray geçti. Gazi Giray'ın katledilmesinin intikamını almak ve Kırım tahtını gasp etmek amacıyla Mehmed Giray'ın bir diğer oğlu olan İslam Giray, Saadet Giray Han'a karşı isyan etti. İkisi arasında geçen çetin mücadelelerden müspet netice alamayan Saadet Giray Han, Mayıs/Haziran 1532 tarihinde tahttan feragat ederek İstanbul'a avdet etti. Osmanlı

Kırım Hanı I. Mehmed Giray'ın Kardeşlerini Katli Meselesi

padişahı tarafından kendisine toprak ve yıllık maaş tahsis edildi. Nisan 1538'de vefat eden Saadet Giray İstanbul'da defnedildi (Seyyid Mehmed Rıza, 2016: 119-123, 126-129; Halim Giray, 2013: 36; Abdulgaffar Kırımî, 2014: 117; Siroeçkovskiy, 1978: 59; Acar, 2015: 103-120; İnalçık, 2017: 92,93).

Mengli Giray Han'ın bahsi geçen erkek evladının en küçüğü ve sonuncusu ise Sahib Giray'dır. *Es-Seb'ü's-Seyyâh*'da; Mehmed Giray'ın, Kırım hanı olduğunda kardeşlerini katlettiği ve küçük kardeşi Sahib Giray'ı yaşının çok küçük olması sebebiyle öldürmeyip hapsedtiği yazılmaktadır (Seyyid Mehmed Rıza, 2016: 129). *Gülbün-ü Hânân*'da ise, Mehmed Giray Han'ın saltanat sürdüğü zamanda, bazı sebeplerden dolayı Sahib Giray'ın hapsedildiği söylenmektedir (Halim Giray, 2013: 37). Hammer, bu durumu başka şekilde anlatmaktadır. Ona göre; Sahib Giray henüz çocukluk çağındayken, kardeşi I. Mehmed Giray'ın cinayetine kurban gitmekten kurtulmak için Kazan'a kaçmış ve orada han ilan edilmiştir (Hammer, 2013: 44). Mamafih Mihail Hudyakov; Sahib Giray'ın Bahçesaray'da doğduğunu, gençlik yıllarını Kırım'da geçirdiğini ve hatta 1510-1511 senelerinde üvey annesi ile Moskova ve Kazan seyahatlerinde bulunduğunu zikreder (Hudyakov, 2018: 66). Sahib Giray'ın, kaynaklarda verilen, Kazan tahtına çıkmadan önceki hayatına dair malumat bu kadarla mahduttur. Kazan hanı İçim Han öldüğünde tahta çıkacak vârisinin bulunmaması dolayısıyla Kırım hanı Mehmed Giray, hapsedtiği kardeşini hapisten çıkararak Kazan tahtına çıkardı. 1521-1524 seneleri arasında Kazan Hanlığı'nda hüküm süren Sahib Giray, tahttan feragat ederek maiyetinde bulunan kardeşi Mahmud Giray'ın oğlu Safa Giray'ı hanlığın başına getirip hac farızasını ifa etmek gayesiyle İstanbul'a gitti.² İstanbul'da iyi karşılanan Sahib Giray'a, yaşamını idame etmesi için Osmanlı padişahı tarafından gerekli ihşanda bulunuldu (Seyyid Mehmed Rıza, 2016: 129,130; Halim Giray, 2013: 37; Hudyakov, 2018: 67-75; Acar, 2013: 178-191). Saadet Giray Han'ın Kırım tahtını bırakarak İstanbul'a dönmesi üzerine, Kırımdaki iç dengelerin etkisi ve Osmanlı padişahı Sultan Süleyman'ın tasdiğiyle, uzunca bir süredir Osmanlı mülkünde mukim olan Sahip Giray; han tayin edilerek İstanbul'dan Kırım'a gönderildi. Sahip Giray Han Kırım tahtına geçince, kardeşi Saadet Giray'ın tahttan feragatinin baş mimarı olan yeğeni İslam Giray'ı kalgay tayin etti. Kısa bir süre sonra İslam Giray'ın öldürülmesi ile boş kalan kalgaylık makamına Saadet Giray'ın oğlu Ahmed Giray tayin edildi. Ancak onun da Sahib Giray Han'ın iktidarını sarsacak tavırlar sergilemesi dolayısıyla öldürülmesi; hanın, kendi oğlu Emin Giray'ı kalgay atmasına vesile oldu (Seyyid Mehmed Rıza, 2016: 130,131; Halim Giray, 2013: 37,38; Keysunizâde Mehmed Nidaî, 1973: 20-65). Uzun bir müddet saltanat süren Sahib Giray, bazı sebepler dolayısıyla Osmanlı padişahı tarafından azledilince yerine kardeşi Mübarek Giray'ın oğlu Devlet Giray, Kırım'a han olarak tayin edildi. Bunun sonucu olarak, Giray hanedanı mensupları arasında çıkan iktidar mücadelesinde Sahib Giray ve bütün çocukları katledildi (Seyyid Mehmed Rıza, 2016: 133-138; Halim Giray, 2013: 39; Keysunizâde Mehmed Nidaî, 1973: 131-146).

² Seyyid Mehmed Rıza ve Halim Giray, Sahib Giray'ın Kazan Hanlığı'nda beş sene hüküm sürdüğünü söylemektedirler (Seyyid Mehmed Rıza, 2016: 129; Halim Giray, 2013: 37).

YAVUZ SÖYLEMEZ

Sorun teşkil eden bazı hususların izahından sonra, çalışmamızın asıl mevzusu olan, Mehmed Giray'ın kardeşlerini katletmesi meselesini tetkike tabi tutabiliriz. Seyyid Mehmed Rıza'nın, adı geçen eserinde Mehmed Giray'ın Kırım hanı olduktan sonra saltanatını kardeşlerinden gelebilecek tehlikelere karşı güvence altına almak maksadıyla hepsini katlettiği, sadece en küçük kardeşi Sahip Giray'ı yaşının küçük olmasından dolayı hapsederek hayatta bıraktığı şeklinde verdiği malumat kuşkusuz mühimdir (Seyyid Mehmed Rıza, 2016: 129). Yine bu mevzu ile alakalı olarak, Hammer; eserinin bir yerinde Mehmed Giray'ın kardeşlerini katlettiğinden bahsederken, başka bir yerinde ise şu ifadelerle yer vermektedir: "I. Sahib Giray, henüz çocukluk çağındayken, kardeşi I. Mehmed Giray'ın cinayetine kurban gitmekten kurtulmak için Kazan'a kaçmış ve orada Nogaylar tarafından resmen han ilan edilmişti. Çünkü I. Mehmed Giray, hanlığının başlangıcında Osmanlı sultanlarının tahtın güvenliğini en muazzam biçimde sağlayan [kardeş katli] uygulamalarını örnek alarak, onu öldürmek istemişti" (Hammer, 2013: 40,44). Hammer'in, Sahib Giray'ın henüz çocukken ağabeyi tarafından öldürülme korkusuyla kaçıp Kazan'a gittiğini ve orada Nogayların desteğiyle Kazan hanı olduğunu söylemesi doğru olmasa gerektir. Zira diğer kaynakların neredeyse tamamında konuyla ilgili verilen bilgiler; onun Kazan hanı olarak atanmasının, ağabeyi Mehmed Giray Han'ın tasdikiyle olduğu şeklindedir. Zaten Kırım Hanlığı ve Moskova Knezliği arasında Kazan Hanlığı'nın iktidarını ele geçirme mücadelesinin yoğun biçimde sürdüğü bir zamanda, Sahib Giray'ın sadece kendi inisiyatifiyle veya orada yaşayan ahalinin desteğiyle Kazan tahtına geçmesi pek mümkün değildir. Kardeş katli meselesine temas edenlerden biri olan Rus şarkiyatçı Smirnov; Kırmı tarihçilere istinaden yaptığı değerlendirmede, Mehmed Giray Han'ın kardeşlerini katlettiğine dair açık ifadeler kullanmamışsa da kardeşler arasında vuku bulan kanlı bir iktidar mücadelesinden bahsederek şunları ifade etmektedir: "Sahib Giray'ın, diğer kardeşleriyle kendi emniyetini sağlamak ve karşı çıkmalarını engellemek amacıyla büyük garantiler almak için kanlı bir iktidar kavgasına tutuşan kardeşi Mehmed Giray zamanında bir süre hapse atıldığını; o sırada Kazan hanının çocuğu olmadığı için Kazan ahali Mehmed Giray'a müracaatla kendilerine Cengiz Han'ın soyundan gelen bir şehzâdeyi başlarına han olarak göndermesini talep edince, Sahib Giray hapisten çıkarılıp Kazan'a gönderilmişti" (Smirnov, 2016: 251). Halim Giray'ın ise eserinde her ne kadar kardeş katli meselenin anlaşılmasına olanak sağlayabilecek açık bilgiler kaydetmemişse de Sahib Giray'dan bahsederken, onun bazı sebeplere binaen hapse atıldığını ve Kazan hanı İçim Han öldüğünde tahta geçecek erkek evladının bulunmaması dolayısıyla Kazan ahalesinin Cengiz soyuna mensup birisini han olarak talep etmeleri üzerine Kazan hanı olduğunu yazmış olması mevcut meselenin izahına katkı sağlaması bakımından kayda değerdir (Halim Giray, 2013: 37).

Öncelikle mevcut malumattan Sahib Giray'ın, Mehmed Giray Han'ın en küçük kardeşi olduğu ve çocuk yaşta han olan ağabeyi tarafından hapsedildiği kesindir. Durum böyleyken akla bazı sorular gelmektedir. Bunlardan ilki, henüz çocuk denecek yaşta olan hanedana mensup bir asilzâdenin hangi gerekçelerle hapsedildiğidir.

Kırım Hanı I. Mehmed Giray'ın Kardeşlerini Katli Meselesi

İkincisi, Kazan Hanlığı'nda tahta geçebilecek Cengiz soyundan kimsenin olmaması nedeniyle buranın hakimiyetini ele geçirmek isteyen Kırım hanı Mehmed Giray'ın neden diğer kardeşlerinden veya oğullarından birisini değil de hapsettiği en küçük kardeşi Sahib Giray'ı oraya han olarak tayin ettiği. Kaynakların da ifade ettiği gibi, çocuk yaşta Sahib Giray'ın ağabeyi tarafından hapsedilmesinin gerekçeleri olarak, Kırım Hanlığı idaresini deruhte eden Mehmed Giray'ın, saltanatını güvence altına almak ve oğulları lehine tahtı kardeşlerinden gelebilecek tehlikelere karşı muhafaza etmek amacıyla devlet yönetiminde hak sahibi olan kardeşlerini bertaraf etmek istemiş olması gösterilebilir. Mehmed Giray Han'ın, kardeşi Sahib Giray'ı neden ortadan kaldırmayıp hapsettiği sorusuna ise kati bir cevap bulamamakla birlikte; onun, kaynaklarda da ifade edildiği gibi, yaşının çok küçük olması dolayısıyla katledilmeyip hapsedildiği söylenilebilir. Mehmed Giray Han'ın Kazan Hanlığı tahtına neden diğer kardeşlerinden birisini değil de hapsettiği en küçük kardeşi Sahib Giray'ı tayin ettiği sorusunun cevabını ise isimlerini verdiğimiz diğer altı kardeşinin hayatta olmaması veya Kırım sınırları dışında olabilmelerinde aramak gerekir. Kesin olarak teyit etmek mümkün olmasa da bazı kaynaklarda, bu altı kardeşten Mahmud Giray'ın 1516, Fetih Giray'ın 1510 ve Mübarek Giray'ın ise 1514 veya 1516/1517 tarihlerinde öldüğü ifade edilmiştir. Hanın kardeşlerinden Bahadır Giray ile Burtas Giray hakkında ise ne yazık ki fikir sahibi değiliz. Mehmed Giray'ın ölümünden sonra, Osmanlı padişahı tarafından Kırım tahtına han olarak tayin edilen bir diğer kardeş Saadet Giray'ın ise Mehmed Giray Han'ın saltanat devri süresince Kırım'da bulunmadığı anlaşılıyor ki daha sonra bu konuya temas edilecektir.

Kırım hanı Mehmed Giray'ın hapse attığı kardeşi Sahib Giray'ı hapisten çıkararak Kazan Hanlığı'na han olarak tayin etmesi, Kırım sınırları dışında bulunan Saadet Giray dışındaki bütün kardeşlerinin ölmüş ya da öldürülmüş olması ile alakalıdır. Bununla birlikte, her ne kadar Sahib Giray'ın Mehmed Giray Han tarafından Kazan'a gönderilmesinin onun Kırım tahtından uzaklaştırılmasına ilişkin olmadığına yönelik görüşler mevcut olsa da (Hudyakov, 2018: 67,68), kanaatimizce Mehmed Giray'ın bu yönde bir tutum sergilemesi, hem Kırım tahtında hak iddia edebilecek tek rakibi olan kardeşinin maruz kaldığı muameleden dolayı taltif edilmesinin hem de onu Kırım'dan uzaklaştırarak kendisinin ve oğullarının iktidarını güvenceye almak istemesinin bir sonucudur. Bu düşüncemizin dayanak noktası ise Sahib Giray'ın 1532-1551 seneleri arasında Kırım Hanlığı'nda saltanat sürerken kendisine rakip olarak gördüğü kardeşi Mübarek Giray'ın oğlu Devlet Giray'ı meydana gelebilecek bir iktidar kaybının önüne geçebilmek amacıyla Kazan'a han tayin etme çabasıdır (Seyyid Mehmed Rıza, 2016: 134,135; Halim Giray, 2013: 38,39). Diğer yandan, Sahib Giray'ın 1524 senesinde Kazan Hanlığı tahtından feragat ederek yerine yeğeni Safa Giray'ı getirdikten sonra Kırım'a mı yoksa İstanbul'a mı gittiği hususunda da kaynaklarda farklı bilgiler zikredilmektedir. Onun, tahtı bıraktıktan sonra hacca gitmek bahanesiyle İstanbul'a gittiğine yönelik kayıtların yanında (Seyyid Mehmed Rıza, 2016: 129,130; Halim Giray, 2013: 37) kısa bir süreliğine de olsa önce Kırım'a geçtiği ve oradan İstanbul'a gittiği şeklinde bilgiler de mevcuttur (Hudyakov, 2018: 72). Sahib Giray'ın 1524 senesinin hangi ayında Kazan'dan ayrıldığı tam olarak bilinmese dahi bu

ayrılığın, Kırım hanı olan ağabeyi Mehmed Giray'ın ölümünden sonra olduğu kesindir. Dolayısıyla; Sahib Giray, eğer Mehmed Giray'dan sonra kısa süreliğine tahta geçen Gazi Giray'ın iktidarı esnasında Kazan'dan ayrılmışsa ağabeyinin evladı olan yeni han tarafından öldürülme ihtimaline karşın Kırım'a gitmek yerine İstanbul'a gitmeyi tercih etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Yok eğer Sahib Giray'ın Kazan'dan ayrılış tarihi kardeşi Saadet Giray'ın Kırım'a han olarak tayin edildiği Mayıs/Haziran 1524 tarihi sonrasına denk geldiyse onun kısa süreliğine Kırım'a geçip oradan İstanbul'a gitmiş olması ihtimali de düşünülebilir.

Üzerinde durulması gereken bir diğer husus ise Sahib Giray'ın, Kazan Hanlığı tahtını bıraktığında yerine neden yeğeni Safa Giray'ı getirdiğidir. Pekâlâ Sahib Giray da ağabeyi Mehmed Giray'ın kendisini Kazan hanı tayin ettiği gibi yerine kardeşlerinden birini getirebilirdi. Onun böyle bir tercihte bulunmuş olması, Kazan tahtını devredecek Saadet Giray dışında bir kardeşinin kalmamış olmasından kaynaklanabilir. Diğer yandan, Zaitsev'in yaptığı bir değerlendirmeye temas etmek yerinde olacaktır. Zaitsev'in, Mehmed Giray Han'ın 1523 senesinde kalgay olan oğlu Bahadır Giray ile birlikte Astarhan Hanlığı'nı ele geçirerek burayı oğlunun idaresinde bırakmak istediği yönündeki beyanı dikkate değerdir (Zaitsev, 2006: 91). Mehmed Giray Han nasıl ki kendisine rakip gördüğü kardeşi Sahib Giray'ı Kazan hanı olarak tayin ettiyse, ele geçirdiği Astarhan Hanlığı'na da tabii olarak başka bir kardeşini atayabilirdi. Ancak Mehmed Giray Han'ın Kırım haricinde bulunan kardeşi Saadet Giray ve Kazan hanı olan diğer kardeşi Sahib Giray dışındaki kardeşlerinin hayatta olmamasının veliahdı olan büyük oğlu Bahadır Giray'ın Astarhan'a han yapılmasını zaruri kıldığı kanaatindeyiz.

Kaynaklarda, Mehmed Giray Han'ın kardeşlerini katletmesi meselesi doğrudan Sahib Giray ile bağlantılı olarak verildiği için meselenin izahına onunla başlamanın uygun olacağı düşünülmüştür. Esasında kronolojik olarak Mehmed Giray'dan sonra Kırım tahtına önce kardeşi Saadet Giray, onun akabinde ise diğer kardeşi Sahib Giray geçmiştir. Dolayısıyla, kardeş katli meselesine dair Sahib Giray ile bağlantılı izahatı yaptıktan sonra şimdi de ondan önce Kırım'a han olan büyük kardeşi Saadet Giray'a değinmek mevzubahis hususun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Yukarıda da zikredildiği üzere, Osmanlı şehzadesi Selim'in, babası II. Bayezid ve diğer kardeşleriyle giriştiği iktidar mücadelesi esnasında Kırım'a giderek Mengli Giray Han'ın desteğini talep etmesi üzerine han, oğlu Saadet Giray'ı Sultan Selim'e refakat etmesi için vazifelendirmişti. Kaynaklarda, Saadet Giray'ın Kırım hanı olmadan önceki hayatı hakkında mahdut malumat bulunsa da anlaşıldığı kadarıyla Sultan Selim'e refakat eden Saadet Giray, han olarak tayin edildiği tarihe kadar bir daha Kırım'a dönmemiştir. Onun, ağabeyi Mehmed Giray'ın saltanat devri süresince Kırım'a dönmeyişi oldukça ilginçtir. Bunun sebebini sadece babası tarafından Sultan Selim'e refakat etmekle görevlendirilmesine bağlamamak gerekir. Zira Saadet Giray, Sultan Selim'in Osmanlı padişahı olarak hüküm sürdüğü 1512-1520 yılları sonrasında pekâlâ Kırım'a dönebilirdi. Bizce onun Kırım'a dönmeyişi, hanlık tahtında oturan ağabeyi Mehmed Giray'dan çekinmesinden kaynaklanmaktadır. Belki de öldürülme ihtimaline

Kırım Hanı I. Mehmed Giray'ın Kardeşlerini Katli Meselesi

karşın böyle bir yol takip etmiştir. Ayrıca, Mehmed Giray'ın ölümünden sonra tahta çıkan oğlu Gazi Giray'ın kısa saltanatı esnasında da Saadet Giray'ın hiç bir şekilde iktidarı ele geçirmek için İstanbul'dan Kırım'a gitmediği anlaşılıyor; ta ki Mayıs/Haziran 1524 tarihinde Kırım'daki kabile beylerinin talepleri ve Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman'ın onayıyla han ilan edilene kadar. Bununla birlikte, Saadet Giray'ın Mehmed Giray Han'ın saltanat devri süresince Kırım'da bulunmadığına, Sahib Giray'ın Kazan Hanlığı tahtına geçmesi için hapisten çıkarılarak han tarafından Kazan'a gönderilmesi de delil teşkil edebilir. Kanaatimizce, Saadet Giray Kırım'da bulunsaydı veya ağabeyi Mehmed Giray Han ile ilişkileri iyi olsaydı Sahib Giray yerine, yaşça daha büyük ve Kırım tahtına geçme hakkı olması dolayısıyla da han tarafından daha ciddi bir rakip olarak görülebilecek olan Saadet Giray'ın Kazan hanı olarak tayin edilmesi daha makuldür. Bütün bunlar nazar-ı dikkate alındığında, Saadet Giray'ın Mehmed Giray'ın hanlığı müddetince Kırım'da bulunmayışının ve Mehmed Giray'ın ölümü sonrasında dahi han olarak tayin edildiği ana kadar Kırım'a giderek iktidar mücadelesine girmeyişinin temel sebebinin ağabeyi ve ağabeyinin kısa süreli han olan oğlu tarafından öldürülme korkusundan kaynaklı olduğunu söylemek mümkündür.

Hammer'in dile getirdiği, I. Mehmed Giray Han'ın, Osmanlı sultanlarının bu husustaki uygulamalarını örnek alarak kardeşlerini katlettiği suretindeki değerlendirmesine ise ihtiyatlı yaklaşmak gerekir. Osmanlı Devleti'nde kardeş katline ilişkin hadiselerin gerçekleştiği doğrudur. Hatta Fatih Sultan Mehmed'in Teşkilat Kanunnâmesi'ndeki "ve her kimesneye evlâdımdan saltanat müyesser ola, karındaşların nizâm-ı âlem için katl itmek münasibdir. Ekser ulemâ dahi tecviz etmişlerdir. Anınla âmil olalar." şeklindeki meşhur maddesi hanedan mensuplarının katledilmelerinin hukukî bir zemine oturtulmaya çalışıldığını da göstermektedir (Ekinci, 2008: 229,230). Bununla birlikte; hanedana mensup kişilerin iktidar için kardeşlerini katletmeleri, farklı coğrafyalarda kurulan birçok devlette görülen bir uygulamadır. Asya Hun Devleti'nde bu yönde bir fiilin gerçekleştiği bilinmektedir. Kendisine sadık güçlü bir askerî birlik oluşturan Mete'nin, öncelikle babası Tuman'ı öldürmesi, ardından ise tahta geçirilmek istenen üvey kardeşini, üvey annesini ve kendisine itaat etmeyen devlet büyüklerini ortadan kaldırması bu kabildendir (Ögel, 2015: 147-156; Baykuzu, 2012: 40,41). Keza Avrupa Hunlarının yönetimini paylaşan Attila ve Bleda arasında da benzer bir hadisenin vuku bulduğu ve 445 senesinde Attila'nın ağabeyi Bleda'yı öldürdüğü bilinmektedir (Baştav, 2015: 107,108; Thompson, 2012: 115). II. Göktürk Devleti döneminde ise Kutlug Kağan'ın oğlu Kül Tegin'in bir ihtilal gerçekleştirerek Kapgan Kağan'ın oğlu İnel'i tahttan indirip onu ve bütün ailesini ortadan kaldırarak 716 senesinde kendisinden büyük olan kardeşi Bilge'yi kağan yapması, yine hanedana mensup kişilerin birbirlerinin katletmelerine emsal teşkil eden bir vakiadır (Taşağıl, 2012: 336,337). Zikredilen bu örnekler ve her ne kadar Mehmed Giray Han'ın saltanat devrinden çok sonraları olsa da Safevi Hanedanı'nın kurucusu I. Şah İsmail'in torunu II. Şah İsmail'in (22 Ağustos 1576-24 Kasım 1577) tahta çıktıktan sonra kardeşlerini katletmesi de (Hasan Rumlu, 2017: 17-24, 81,82) bu tarz uygulamaların esasında var olduğunu ve Mehmed Giray Han'ın kardeşlerini

katletmesinin başka bir hanedanda cereyan eden bu minvaldeki uygulamaların referans alınarak yapılmadığını göstermektedir.

Kırım Hanlığı ve Osmanlı arasındaki ilişkiler göz önüne alındığında, Osmanlı'da meydana gelen hadiselerin veya Osmanlı hanedanı mensupları arasında cereyan eden kardeş katline yönelik uygulamaların Mehmed Giray tarafından bilinmesi doğal karşılanmalıdır. Ancak Mehmed Giray'ın kardeşlerini katletmesi meselesinin kökeninin; Hammer'in ifade ettiği gibi Osmanlıda değil, Giray hanedanının kendi devlet geleneğinde, yani Moğol ve hassaten de Altın Orda Devlet geleneğinde aranması gerektiği düşüncesindeyiz. Yukarıda bu hususla ilgili Moğollarda ve özellikle de Moğol soylu Altın Orda'nın kurucu hanedanı olan Cuci Ulusu'nda kardeş katline ilişkin olarak Tokta'nın Tula-Buka Han'ı ve kendi kardeşlerini öldürerek Sayın Han neslinin neredeyse yok olmasına sebebiyet vermesine, Canıbek Han'ın kardeşleri Tinibek ve Hızırбек'i öldürmesine, Canıbek Han'ın kendi oğlu Berdibek tarafından öldürülmesine, Berdibek Han'ın tıpkı Tokta Han'ın yaptığı gibi bütün kardeşlerini katlederek Sayın Han neslinin tarih sahnesinden çekilmesine yol açmasına değinmiştik. Hal böyleyken, Hammer'in düşündüklerinin aksine Mehmed Giray'ın, kardeşlerini katletmesi noktasında kendi tarihinden ve atalarının icraatlarından etkilenmiş olduğunu söylemek daha uygun olacaktır.

SONUÇ

Kaynaklarda; Mehmed Giray Han'ın, kardeşlerini katlettiğine dair verilen bilgiler mühimdir. Ancak onun tarafından gerçekleştirildiği söylenen bu uygulamanın ne zaman ve ne şekilde olduğu hakkında ise ne yazık ki açıklayıcı malumat sunulmamıştır. Mehmed Giray Han'ın, isimlerini zikrettiğimiz kardeşlerinden Mahmud Giray'ın 1516'da, Fetih Giray'ın 1510'da ve Mübarek Giray'ın ise 1514 veya 1516/1517'de öldüğünü kayıt altına alan bazı kaynaklar mevcuttur. Mahmud Giray ve Fetih Giray'ın verilen ölüm tarihlerinin Kırım kaynaklarında yer almayıp sadece Sıroçkovskiy tarafından zikredilmiş olması ilginçtir. Bu nedenle de bu bilginin doğruluğunu teyit edebilmek güçtür. Mübarek Giray'ın ölüm tarihi hakkında ise kısaca malumat bulabildiğimiz *es-Seb'ü's-Seyyâr* ve *Gülbün-ü Hânân*'da farklılık söz konusudur. Mehmed Giray Han'ın, Bahadır Giray ve Burtas Giray isimli kardeşlerine müteallik ise mevcut kaynaklarda maalesef malumat bulamadığımızı ifade etmeliyiz. Hâl böyleyken; Mehmed Giray Han'ın, Saadet Giray ve Sahib Giray dışındaki bu beş kardeşini katlettiğine dair yazılanların doğruluğunu tespit edebilmek güçtür. Zira ismi mürur eden beş kardeşe dair olarak, kaynaklarda verilen malumat bahsettiklerimizden ibarettir. Dolayısıyla, Mehmed Giray'ın kardeşlerini katletmesi meselesinin vuzuha kavuşturulması sadece Saadet Giray ve Sahib Giray hakkında verilen bilgiler ve onlara ilişkin yaptığımız izahatlar neticesinde olabilir.

I. Mehmed Giray Han'ın, kardeşlerini katlettiğine yönelik, kaynaklarda ifade edilenlerin doğru olabileceğini düşünmemize sebep olan etkenleri şöyle sıralayabiliriz:

Sahib Giray'ın yaşının çok küçük olmasına rağmen ağabeyi Mehmed Giray Han tarafından hapsedilmesi; Mehmed Giray Han'ın, Kazan Hanlığı tahtına başka bir

Kırım Hanı I. Mehmed Giray'ın Kardeşlerini Katli Meselesi

kardeşini değil de hapse attığı en küçük kardeşi Sahib Giray'ı han olarak tayin etmesi; Kazan Hanlığı'nı yöneten Sahib Giray'ın, tahttan feragat ettikten sonra Kırım'a değil de İstanbul'a gitmeyi tercih etmesi; Sahib Giray, Kazan tahtını bıraktıktan sonra kardeşlerinden birisini değil de yeğeni Safa Giray'ı hanlığın başına getirmesi; Saadet Giray'ın, Kırım hanı olan ağabeyi Mehmed Giray ve oğlu Gazi Giray'ın saltanat devrinde Kırım'da bulunmayışı; Mehmed Giray Han'ın ölümünden sonra tahta çıkan oğlu Gazi Giray Han'ın yerine, Osmanlı padişahı tarafından Mehmed Giray'ın ismi geçen kardeşlerinden Saadet Giray'ın tayin edilmesi; Saadet Giray Han'dan sonra Sahib Giray'ın Kırım'a han olarak atanması; Mehmed Giray'dan sonra kardeşlerinden sadece Saadet Giray ve Sahib Giray'ın Kırım tahtına geçmesi.

Yukarıda ifade ettiğimiz bütün bu hususlar dikkate alındığında, zikredilen beş kardeşin hepsinin katledildiğine yönelik kesin bir ifadede bulunamamak da bazılarının ağabeyleri Mehmed Giray Han tarafından bu uygulamaya maruz kaldıklarını söyleyebiliriz. Ayrıca, Hammer'in; Mehmed Giray'ın, Osmanlı padişahlarının kardeşlerini katletmesini örnek alarak hareket ettiği yönündeki izahatını ise doğru bulmadığımızı ifade etmeliyiz. Mehmed Giray'ın kardeşlerini katletmesinin kökenini Altın Orda hanlarının bahsi geçen benzer uygulamalarında aramanın tarihi gerçeklere daha uygun olacağını düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

- ABDULGAFFAR Kırımî, *Umdetü'l-Ahbâr*, Haz. Derya Derin Paşaoğlu, Kazan 2014.
- ACAR, Serkan, "Kırım Hanı Mehmed Giray'ın Sebeb-i Mevti", *Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım*, Edt. Yücel Öztürk, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2015, s. 103-120.
- ACAR, Serkan, *Kazan Hanlığı-Moskova Knezliği Siyasi İlişkileri (1437-1552)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- BARTHOLD, Vassiliy Viladimiroviç, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.
- BAŞTAV, Şerif, *Büyük Hun Kağanı Attila*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015.
- BAYKUZU, Tilla Deniz, *Asya Hun İmparatorluğu*, Kömen Yayınları, Konya 2012.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra, *Osmanlı Hukuku*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2008.
- HALİM Giray, *Gülbün-ü Hânân*, Haz. Alper Başer-Alper Günaydın, İstanbul Üniversitesi, Avrasya Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2013.
- HAMMER-Purgstall, Joseph v., *Kırım Hanlığı Tarihi*, Çev. Seyfi Say, İnsan Yayınları, İstanbul 2012.
- HASAN Rumlu, *Safevî Şahı II. İsmail*, Haz. Hasan Asadi-Şefaattin Deniz, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017.
- HOWORTH, Henry H., *History of the Mongols from the 9th to the 19th Century*, Part II, Londra 1880.
- HUDYAKOV, Mihail, *Kazan Hanlığı Tarihi*, Çev. Ayaz İshakî, Haz. İlyas Kemaloğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.
- İNALCIK, Halil, *Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

YAVUZ SÖYLEMEZ

- KAFALI, Mustafa, *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976.
- KARAMZİN, Nikolay Mihayloviç, *İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo*, C. VII., St. Petersburg 1819.
- KEMALOĞLU, İlyas, "Büyük Moğol İmparatorluğu", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizogulları*, Edt. Hayrunnisa Alan-İlyas Kemaloğlu, Ötüken Yayınları, İstanbul 2017, s. 29-67.
- KEYSUNİZÂDE Mehmed Nidaî, *Tarih-i Sahib Giray Han*, Haz. Özalp Gökbilgin, Ankara 1973.
- KOLODZIEJCZYK, Dariusz, *The Crimean Khanate and Poland-Lithuania*, Leiden-Boston 2011.
- Manghol-un Niuça Topça'an (Moğolların Gizli Tarihi)*, Çev. Ahmet Temir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. I, Ankara 2015.
- ÖTEMİŞ Hacı, *Çengiz-nâme*, Haz. İlyas Kamalov, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- SEYYİD Mehmed Rıza, *Es-Seb'ü's-Seyyâr fi Ahbâr-ı Mülûki't-Tatar*, Haz. Yavuz Söylemez, Basılmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2016.
- SIROEÇKOVSKİY, V. E., *Muhammed Geray Han ve Vasalları*, Çev. Kemal Ortaylı, Ankara 1978.
- SMİRNOV, Vasily Dmitriyeviç, *Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı*, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2016.
- TAŞAĞIL, Ahmet, *Göktürkler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2012.
- THOMPSON, Edward Arthur, *Hunlar*, Çev. M. Sibel Dinçel, Phoenix Yayınları, Ankara 2012.
- VELYAMİNOV-Zernov, V. V., *Kırım Yurtına ve Ol Taraflarga Dair Bolgan Yarlıklar ve Hatlar*, Haz. Faysal Okan Atasoy, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. I, Ankara 2017.
- YAKUBOVSKİY, A. Yu., *Altın Ordu ve Çöküşü*, Çev. Hasan Eren, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- ZAITSEV, İ. V., *Astrahanskoe Hanstvo*, Moskova 2006.